

RECENSIONS

Mitjans, Esther i Castellà, Josep M. (coord.), *Canadà: introducción al sistema político y jurídico*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2001, 426 pàg.

Potser des de l'obscur litigi de l'hali-but (*fletán*), l'any 1995, el Canadà ha projectat davant la societat espanyola una imatge qualitativament diferent de la que presentava com una meravellosa destinació turística, un Estat amb una alta qualitat de vida —d'acord amb les classificacions elaborades per la UNESCO tenint en compte els índexs de desenvolupament—, o com el gran veí dels Estats Units de Nord-Amèrica. Aquest conflicte, afortunadament superat, va coincidir cronològicament amb la celebració de l'últim referèndum prosobiramista, fins ara, a la província de Quebec. Aquest transcendent esdeveniment polític va ser la punta d'un iceberg configurat per la complexitat de les relacions entre el Quebec i la resta del Canadà (ROC), determinants de la factura singular del federalisme canadenc.

La doctrina espanyola mai no ha mostrat una simple indiferència davant aquesta realitat. Particularment des de l'aprovació de la Constitució de 1978, la preocupació per l'estructuració i el desplegament del títol VIII, «De l'organització territorial de l'Estat», va instar a explorar amb afany en aquells estats compostos que presentaven el que ara

anomenem amb una certa alegria *asimetrías*, entre els quals destacava el Canadà.

Aquest interès des d'Espanya cap al Canadà i el que és canadenc ha fructificat en una doble direcció, institucional i de producció literària, ja que entre totes dues hi ha, com era d'esperar, una íntima connexió. Des del punt de vista organitzatiu, s'ha de destacar el paper de l'Associació Espanyola d'Estudis Canadencs, fundada en 1988, del Centre d'Estudis Canadencs, situat a la Universitat de Barcelona, i de la més recent Fundació Estudis Canadencs; el denominador comú a tots és la prestació de tasques de suport i estímulo als estudis sobre el Canadà des d'una perspectiva multidisciplinària, com també la promoció de l'increment de les relacions culturals i científiques entre Espanya i el Canadà. L'ajut d'aquestes institucions ha facilitat la publicació de l'obra que ara es comenta i que, segons el nostre modest parer, determina un punt d'inflexió en la producció doctrinal dedicada al Canadà. El perquè d'aquesta darra afirmació s'evidencia amb claredat des del títol del treball analitzat: *Canadá: introducción al sistema político y jurídico*. Malgrat que en la doctrina espa-

nyola no és difícil trobar treballs summament interessants sobre aspectes puntuals del panorama jurídic i polític del Canadà, ens trobàvem mancats d'un tractat que abordés de manera sistemàtica les claus de la dinàmica jurídica i política canadenca. Aquest projecte ambiciós al qual respon l'obra que glossem, i que només s'atenua perquè en el títol s'ha intercalat la paraula introducció, és el llibre d'obertura d'una sèrie, *Canadiana*, que estimularà l'interès de molts pel Canadà, alhora que servirà per compartir i transmetre els ingents treballs en la matèria ja realitzats o en curs d'elaboració.

Encara que no tenim la intenció d'imprimir un to *hagiogràfic* a aquest comentari, d'antuvi volem deixar constància de la dada que ens trobem davant una obra important, útil acadèmicament i d'una potent *vis atractiva* respecte al conjunt de l'opinió pública.

Abans d'embrancar-nos en el comentari de les idees clau de cada una de les cinc parts en què s'estructura aquesta monografia, creiem convenient d'aturar-nos en la glossa dels trets globals més rellevants, al nostre parer, d'aquest suggerent treball:

El primer i més encomiable és l'habilitat dels coordinadors de l'obra, els professors de la Universitat de Barcelona Josep Maria Castellà i Esther Mitjans, per dotar-la d'una *sistematicitat i harmonia* que facilita que els divuit capítols i, al seu torn, les parts en què aquests s'articulen flueixin de manera ordenada, cosa que el lector agraeix summament ja que contribueix a ubicar els seus propis coneixements sobre la matèria.

En segon terme, cal reprendre la *faceta tractadística* ja apuntada. En els temps que corren, més preocupats d'allò sectorial i on allò global ens desborda, s'agraeix molt l'existència d'una obra que ana-

litzi de manera conjunta els aspectes més rellevants per copsar el sistema polític i jurídic canadenc.

Des d'un punt de vista processal, cal reparar en les possibilitats de fer ciència a través d'una suggerent combinació entre joventut i experiència. La col·laboració de neòfits, juntament amb els experts més cèlebres en la qüestió, ha demostrat que pot donar resultats excel·lents. Formalment, no podem deixar d'esmentar la presentació i el disseny exquisit que envolta els diferents assaigs que conformen aquesta obra, a l'anàlisi de la qual procedirem, prenent com a guia l'estructuració material que presenten.

La primera part es titula «El federalismo». L'exposició es vertebrada a partir d'un criteri diacrònic, amb què s'efectua un seguiment de l'esdevenir de l'Estat federal canadenc, des del moment en què Occident va tenir constància de la seva existència fins al present. En l'article d'obertura d'aquest treball col·lectiu, el professor Castellà Andreu desgrana els trets bàsics de la història del sistema juridicopolític canadenc. El seu interès transcendeix la minuciositat amb què s'ha procedit a reconstruir la història del Canadà, per desembocar en la seva contribució, des d'un temps pretèrit, a la valoració de les tensions i les singularitats del Canadà present, ja que, com deia Ortega, «a la historia, como al limón, no le basta hallarse ahí para que rezume: hay que exprimirla» (*España invertebrada*, Madrid, Revista de Occidente, 1922, 1993 —5a ed.—, pàg. 151).

Així, l'eterna dualitat francoanglòfona adquireix data i nom propi en rememorar l'arribada de l'anglès John Cabot a Terranova el 1497 i del francès Jacques Cartier a les costes de l'illa del Príncep Eduard i al Quebec el 1543. «*Los franceses legaron a Canadá la lengua francesa y la religión católica, su derecho civil escrito*

y una forma de propiedad de la tierra, los señoríos» (Castellà: pàg. 29). No obstant això, la rivalitat entre la Gran Bretanya i França al llarg dels segles XVII i XVIII culminaria amb el domini britànic formalitzat en el Tractat de París de 1763. A partir d'aquesta data es comença a veure amb força nitidesa l'esforç d'harmonitzar interessos i cultures francòfones i anglòfones. Crida l'atenció poderosament la fluctuació entre moments tèrbols i de calma, a l'igual que avui dia, i com entre aquests darrers es va erigir l'anomenat *pacte aristocràtic*, just després de l'entrada en vigor de la Llei constitucional de 1791. L'elit senyorial i eclesiàstica francesa va acceptar compartir el poder amb els militars i polítics anglòfons, cosa que va impedir qualsevol demanda diferenciadora a partir de la moneda de canvi de beneficiar-se amb l'exercici de gestionar el poder. Al costat d'aquesta circumstància, es podria argumentar, jugant amb els temps verbals passat i present, si no persisteix alguna cosa d'aquell pacte aristocràtic veient la dada que gairebé la majoria dels presidents del Canadà siguin originaris del Quebec (Trudeau, Mulroney, Chrétien). Aquesta dada, que ens atrevim a aventurar com a no saludable per a la política canadenca, pot tenir un efecte *boomerang* des de la concepció inicial d'aproximar a tothom, anglòfons i francòfons, el Govern del Canadà. Al contrari, podria anticipar la formació d'un nou *cleavage*, articulats entre els representats i els representants, que en aquest particular no semblen identificar-se amb ningú, ni amb la resta del Canadà, ni amb els quebequesos, els quals ben bé podrien haver donat successius *óstracon* a cada un d'aquests *premier*.

És curiós constatar l'atenció que presta l'autor a la fugaç presència espanyola

a les costes de l'oest canadenc, amb el mallorquí Juan Pérez o el tortosí Pedro d'Albarni. Tot i això, l'epicentre d'aquest repàs històric pivota a l'entorn de la Llei constitucional de 1867, i és que aquesta «no crea un nuevo Estado, sino que pretende dotar de una nueva organización jurídico-política autónoma a una parte del Imperio Británico, que ni tan siquiera se plantea abandonar» (Castellà: pàg. 38). Aquesta Constitució *sui generis* és un pacte en tota regla i en una doble dimensió: des del punt de vista clàssic roussonià i des del vinculat al *foedus* federal —pleonasma acceptable únicament pel seu grafisme. Per a Rousseau, l'essència d'una comunitat redunda a «trobar una forma d'associació que defensi i protegeixi de tota la força comuna la persona i els béns de cada associat, i per la qual, unint-se cada un a tots, no obeeixi, però, més que a un mateix» (*Del contracte social*, I, vi). Aquesta és una idea subjacent en la Llei constitucional canadenca que, malgrat el seu contingut eminentment orgànic, incorpora tal pressupòsit en la distribució de poders que inclou (art. 91 i 92). Aquesta part essencial de la Llei constitucional de 1867 és analitzada per Joan Altadill Ferré, el qual destaca el tecnicisme amb què, des de l'assignació formal de competències exclusives a les instàncies federals i provincials, s'evoluciona, en el pla material, cap a una intersecció amb múltiples concurrències i delegacions horitzontals, verticals i obliqües (pàg. 113-114). Per la seva banda, l'èmfasi federal d'aquesta Llei de 29 de març de 1867 es fa constar en el primer dels paràgrafs, que descriu el seu contingut com «una Llei per a la unió del Canadà, Nova Escòcia i Nou Brunswick, els seus governs i els fins col·ligats a aquesta». Així, se subratlla l'ètim *foedus*, connectat al terme *fidere*, que significa «confiar,

fidelitat o sinceritat» (*Novissimo digesto italiano*, t. VII, pàg. 414). Aquesta confiança afavoria els desigs d'articular un sistema polític capaç de permetre la convivència entre francòfons catòlics i anglòfons protestants.

Es dibuixa un pont, en l'obra que es comenta, des d'aquesta Llei constitucional fins a la seva reforma el 1982, on, a través de la *patriació* o *repatriació* es procedeix a la secessió formal del Canadà del Regne Unit. En aquest període es destaca la constitució del Partí Québécois, de René Levesque, el 1976 i la celebració, el 1980, del primer referèndum al Quebec en què es va debatre la proposta de sobirania, acompanyada d'una associació al Canadà, i que seria rebutjada.

Atès que «*el problema canadiense no es solo técnico sino de integración de diferentes concepciones nacionales dentro de una estructura federal*» (Mitjans Perelló: pàg. 59), la complexitat d'una reforma constitucional que satisfaci tothom sembla la quadratura del cercle, tal com evidencien els Acords del Llac Meech (1987) i Charlottetown (1992), i el rosari de conferències prodigades al llarg de l'extensa geografia canadenca que van acompanyar aquests acords. L'estancament de totes aquestes temptatives conciliadores va estar a punt de reeixir amb la «*casi victoria*» (Woehrling: pàg. 77) de l'opció sobiranista en el referèndum de 20 d'octubre de 1995.

A partir d'aquest referent ineludible del present i, ens atrevim a aventurar, del futur canadenc, les nou províncies anglòfones i les autoritats federals van posar en pràctica una doble estratègia:

El Pla A incorporava mesures destinades a reformar el sistema federal canadenc i a satisfer certes reivindicacions quebequeses, amb l'esperança de desinflar els suports prosobiranistes al Quebec.

Per la seva banda, el Pla B optava per desplegar mesures tendents a controlar més rigorosament un possible futur procés sobiranista quebequès. Entre aquestes mesures destaca, per la seva repercussió, la sol·licitud d'un dictamen al Tribunal Suprem del Canadà sobre la secessió del Quebec. Ens agradaria portar a col·lació del contingut d'aquest dictamen, pel seu caràcter exemplar, la relació dels principis que, segons el parer del Tribunal Suprem, han de sustentar tots els acords constitucionals canadencs: «el federalisme, la democràcia, el principi de constitucionalitat i de l'Estat de dret i el respecte pels drets de les minories». S'agraeix la precisió amb què s'ha traduït en aquesta obra (Grima i Camps: pàg. 97), inserida en una descripció aclaridora de l'*iter* del dictamen i de les seves implicacions.

El punt final a aquesta primera part ens porta a recuperar algunes de les reflexions fetes al voltant de l'encaix del Quebec i la resta del Canadà. «*En el plano simbólico, sólo una auténtica constitucionalización del reconocimiento del carácter distinto de Quebec resultaría adecuada para satisfacer a los quebequeses*» (Woehrling: pàg. 82). Però no sols de símbols viu l'home, sinó que aquests s'han de traslladar a pautes materials, assimilables a «*ciertos poderes suplementarios considerados necesarios para el avance de la sociedad quebequesa*» (*idem, ibidem*). Però dues parts no poden arribar a cap acord si una o, fins i tot, totes dues no volen. A tall d'exemple, el relatiu al complex «Acord marc sobre la unió social», del qual el Quebec es va desentendre i que és un dels aspectes més candents del debat federal canadenc actual. La seva problemàtica inclou dos dels eixos de qualsevol estat compost: la dimensió econòmica i la identitària. Des del punt de vista econòmic, rere el qüestionament

quebequès d'aquest Acord hi ha una cosa més important, que és el rebuig al poder federal de despesa, «*la capacidad de las autoridades federales de afectar sus recursos financieros a objetivos que dimanen de la competencia exclusiva de las provincias*» (Woehrling: pàg. 86). Perquè com molt bé diu aquest autor, «*la distinción entre una ley que autoriza gastos acompañados de condiciones y una ley de regulación no siempre es fácil de trazar*» (pàg. 87). Aquesta hipertrofia del poder central deixaria de ser una simple tendència, molt en la línia de la proclama «*Rolling back the State*» formulada durant el mandat de Ronald Reagan, per esdevenir una pràctica clarament inconstitucional, una autèntica mutació constitucional *contra legem*. La vessant identitària apunta al fet que el nexa que realment vincula els ciutadans amb les institucions públiques és el de la salut i l'educació; doncs bé, són precisament aquests dos àmbits de prestacions els que esdevenen el cavall de batalla entre el poder federal i el federat, i, al seu torn, entre la part anglòfona i la francòfona. De moment, les taules sembla que protagonitzen el desenllaç.

Una segona secció d'aquest treball es dedica al sistema polític canadenc, al seu «Sistema de partidos y elecciones». La temptativa de conèixer un estat a través dels partits polítics és una opció gens menyspreable que en el cas canadenc provoca algunes sorpreses interessants. Per començar ens trobem amb un fenomen que es comença a exportar, però que en el cas canadenc adquireix contorns més nítids, i és que «*las denominaciones históricas de los partidos canadienses no son necesariamente significativas y, dada la gran cantidad de cleavages internos, aquellos buscaron la mayor indefinición posible*» (Aguilera de Prat: pàg. 122). Afecionats a les conceptualitzacions que després ens agrada matisar, el siste-

ma de partits canadenc es definiria com a multipartidisme amb partit dominant, o de «dos partits i mig», i que apunta cap a un sistema bipartidista amb més partits. Però si alguna cosa ha copsat poderosament la nostra atenció és la connexió entre el sistema de partits i l'estructura federal al Canadà. «*Lo más significativo de los partidos federales y provinciales de Canadá es que poseen una estructura asimétrica en el espacio, poco integrada y que no siempre cuentan con una organización común capaz de actuar en ambos ámbitos*» (Molas: pàg. 141). Aquesta conjuntura de «partits truncats» n'augmenta l'especificitat quan ampliem l'espectre d'anàlisi a l'àmbit local i ens topem amb un subsistema atomitzat de partits que assoleix la màxima expressió amb l'existència de partits municipals a determinades ciutats, com ara Montreal.

Tot i que les portades dels debats federals ens fan mirar sempre a l'est del Canadà, l'oest es mostra cada vegada més combatiu, potser per un efecte de mimesi amb el seu *alter*. Aquesta sensació ha donat peu a la formació d'un partit polític, el Partit Reformista, analitzat per Pere Bonfill Albiol. Però les expectatives que suscitava sembla que han pseudoclaudicat des que es va fusionar dins la coalició Aliança Canadenca, llevat que la materialització de l'alternativa que implica demostrï una altra cosa.

Un cop coneixem els actors, la referència necessària al guió ens ha fet concebre la idea que el que succeeix al Canadà s'assembla a la interpretació d'una comèdia de Shakespeare en un ambient surrealista. Ho expressa millor Jordi Calvet, quan assenyala la disfunció que implica l'aplicació del sistema majoritari britànic, des de l'illa d'origen, al macroestat canadenc (pàg. 181). El resultat, majories parlamentàries absolutes, absolutament artificials.

L'estudi dels «Derechos y libertades» conforma la tercera part de l'obra. El Canadà va obrir la porta a la part dogmàtica, tradicional en el constitucionalisme contemporani, a través de la Carta canadenca de drets i llibertats de 1982. Les autores que han abordat en sengles articles el seu contingut, la professora Janet Hiebert, de l'Institut de Relacions Intergovernamentals de la Universitat de Queen's, i la professora Carme Chacón Piqueras, de la Universitat de Girona, han analitzat les dues disposicions que es podrien qualificar com les més significatives de la Carta: la clàusula limitadora general de l'article 1, que «*reconoce que todos los derechos están sujetos a límites razonables, prescritos por ley y que puedan ser justificados de forma satisfactoria en una sociedad democrática*» (Hiebert: pàg. 204), i la clàusula derogatòria de l'art. 33 que, tot i que sembli inversemblant als nostres ulls, admet la facultat del legislatiu federal o dels legislatius provincials per declarar expressament la validesa de les respectives disposicions legislatives, encara que no s'adeqüin a la regulació en matèria de drets fonamentals de la Carta (art. 2 i 7-15). En paraules de Chacón Piqueras, «*la intersección siempre problemática entre federalismo y los derechos fundamentales, entre la igualdad y la diversidad*» (pàg. 214).

Aquesta aproximació processal al contingut de la Carta es complementa amb l'anàlisi substantiva, a càrrec dels professors Woehrling i Oliveras Jané, els quals centren la seva atenció en el substrat més real i humà del federalisme canadenc, en el xoc de llengües i en el multiculturalisme, que en la ploma de la professora de la Universitat Rovira i Virgili aconseguix abandonar el seu caràcter críptic, gràcies al seguiment que efectua de la seva conformació i a la in-

terpretació que es pot extraure de la seva recepció positiva en l'art. 27 de la Carta. Destaca l'aportació estadística amb què s'il·lustra aquest assaig, referit a la procedència dels immigrants al Canadà i a l'origen ètnic de la població canadenca (pàg. 277-279).

La quarta part del llibre, «Sistemas jurídicos y derecho civil de Quebec», desemmascara l'asimetria jurídica per excel·lència del federalisme canadenc: la dualitat en el sistema jurídic privat de *common law*, de les províncies anglòfones, i el *droit civil* codificat, al Quebec. El resultat de la seva anàlisi porta a descriure globalment el Canadà com «*un país de derecho mixto —con cierto peligro de ser fagocitado por el common law*» (Arroyo i Amayuelas: pàg. 318).

El caràcter interdisciplinari que s'ha imprès a l'elaboració d'aquesta obra se subratlla en l'última de les seccions en què s'estructura, «Canadá y el Acuerdo de libre comercio de América del Norte». El Tractat de lliure comerç entre el Canadà, els Estats Units i Mèxic (1994) va ser un pas més des del bilateralisme que havia marcat el Tractat només amb els Estats Units de 1989, i la fita del qual redundava a «*garantizar su acceso al mercado de los Estados Unidos de manera estable y duradera*» (Perret: pàg. 342). Al seu torn es presenta com l'avançada d'un projecte molt més ambiciós, ahora utòpic, de constituir una àrea de lliure comerç per a tot Amèrica l'any 2005. El seu estudi s'ha completat amb una revisió dels efectes de la interdependència internacional sobre l'economia del Canadà en aquesta àrea de lliure comerç tripartida i amb una anàlisi més específica de l'Acord de cooperació ambiental d'Amèrica del Nord, de 14 de setembre de 1993, adreçat a amortir els efectes del potencial impacte ambiental del procés de liberalització comercial (Campins Eritja: pàg. 376). El

punt final de l'obra és un tríptic d'annexos («Cronología histórica de Canadá»; «Dualidad de los sistemas jurídicos en el mundo y en América del Norte» i «Bibliografía») amb els quals s'aprofundeix la vocació tractadística que tant ens ha agradat d'aquesta obra.

En resum, la valoració final de l'obra és francament positiva i atès que d'un paràgraf final s'espera que condensi tota la posició del glossador, heus aquí la darrera reflexió: amb una vocació *ad extra*, aquesta monografia permet aprendre molt d'un país com el Canadà; però, *ad*

intra, des d'aquesta posició s'amplia l'espectre d'anàlisi de la realitat espanyola. No es tracta d'atreure adeptes a la funesta moda d'importar models d'organització territorial, però sí de facilitar instruments d'anàlisi. Per a aquesta tasca, i des dels excel·lents fonaments d'aquesta obra, és hora de passar el testimoni al lector àvid de respostes davant la multitud d'interrogants que s'originen en la tensió quotidiana de qualsevol sistema polític i jurídic plural i democràtic.

Esther Seijas Villadangos

Barceló, Mercè i Vintró, Joan (coord.): *Dret públic de Catalunya*, Barcelona, Cedecs, 2001, 544 pàg.

Sota la senzilla però alhora ambiciosa rúbrica de *Dret públic de Catalunya* trobem un excel·lent manual, obra col·lectiva de set constitucionalistes catalans que, en paraules dels seus coordinadors, es proposa un doble objectiu: «vol oferir una visió completa i sistemàtica del que es pot considerar el dret públic essencial de Catalunya» per tal de «servir d'eina als estudiants per aprofundir i preparar el temari d'aquesta disciplina» i alhora pretén «contribuir a l'esforç col·lectiu d'elaborar un corpus d'obres generals relatives al dret públic de Catalunya, necessàries per aconseguir una ciència jurídica genuïna, que sustenti, nodreixi i expliqui l'autogovern de Catalunya». I em plau avançar de seguida que, al meu entendre, certament assoleixen, amb escreix, ambdós objectius.

És efectivament un manual en el sentit clàssic del terme: conté les notícies fonamentals sobre la matèria, de manera prou àmplia, però d'una forma sistemàtica i pedagògica que en facilita una con-

sulta àgil i ràpida; els autors demostren una gran maduresa i experiència, un coneixement extens i profund dels temes, i alhora una encomiable capacitat d'exposar-los de forma clara i assequible sense que perdin rigor. Però, al mateix temps, també és un nou pas, de qualitat, en la consolidació i desenvolupament d'un dret públic *de i des de* Catalunya. Els autors d'aquesta obra col·lectiva em semblen l'exponent d'una generació de constitucionalistes catalans que, malgrat que només voreja la quarantena, porten una llarga i sòlida trajectòria en el camp del dret autonòmic, compromesos en el seu aprofundiment i perfeccionament. I certament, en aquest camp del dret públic de Catalunya comptem ja des de fa temps amb altres importants aportacions de caràcter general, com ara els *Comentaris sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya* (Barcelona, IEA, 1988) o el *Manual de dret públic de Catalunya* (Barcelona, IEA, 1992 i 2000), per citar-ne només dues de les més cabdals. I així,

malgrat que —com recordava Enric Fos-sas fent la ressenya del *Manual de dret públic de Catalunya* (*Autonomies*, 17)— fa uns anys hi havia motius per tenir la impressió que Catalunya no disposava d'una doctrina de dret públic pròpia, i malgrat que continuen tenint un pes important les poderoses escoles administrativistes i constitucionalistes de Madrid, avui dia no hi ha raons per a l'acompliment de la doctrina catalana, que ha assolit un nivell notabilíssim. Sense que hagi desaparegut del tot el perill de limitar-se a incorporar mimèticament i acríticament la doctrina que elaboren altres centres amb influència i pes reals en la matèria, les opinions i els comentaris dels juristes catalans estan recuperant l'enorme prestigi de què havia gaudit la doctrina autòctona en el temps en què Catalunya tenia unes estructures estatals, en la baixa edat mitjana (Callís, Mieres) i en l'edat moderna (Sarrovíra, Peguera, Fontanella, Cancar, Ferrer, Berart). Aquest *Dret públic de Catalunya* és un símptoma més de la maduresa que ha assolit la doctrina *ius publicista* catalana en els ja més de 20 anys de recuperació de l'autonomia política.

D'altra banda, aquesta obra marca una nova fita, la de la normalitat: permetrà escollir entre dos manuals. Permetrà comparar entre dues excel·lents eines d'aprenentatge i de reflexió, entre dues maneres d'apropar-se a un mateix objecte. I en aquest país ple encara d'anormalitats això és també una molt bona notícia. Un primer manual és un primer pas, però amb dos passos ja podem dir que comencem a caminar, i, en aquests cas, en una direcció clara: no es pretén només contribuir a crear una ciència jurídica que expliqui l'autogovern, sinó que a més es vol «nodrir» i «sustentar» aquest autogovern. Aquest punt de partida, explicitat pels coordinadors de l'obra en la

presentació, em sembla que marca una de les seves característiques importants. Perquè sense perdre el rigor intel·lectual (científic, se sol dir), cada autor, encara que sigui col·lectiu, escriu des d'una determinada sensibilitat, i impregna —més o menys subtilment— el seu tarannà, el seu punt de vista, encara que no manifesti directament la seva posició personal. A l'hora de fer un treball rigorosament tècnic, aquests autors no amaguen el seu origen ni la seva sensibilitat. Benvinguda normalitat, doncs, en la manera de fer i en la possibilitat de tria.

Ateses l'extensió i la pluralitat de continguts —propi d'una obra de caràcter general—, resultaria molt extens i difícil procedir a una exposició detallada i rigorosa de tots i cadascun dels diversos apartats que componen el llibre. Per això em limitaré a deixar constància de la seva estructura general i dels seus diversos i solvents autors, amb el senzill propòsit de servir d'orientació al lector interessat. *Dret públic de Catalunya* s'estructura en quinze lliçons (els autors remarquen amb aquest terme el seu caràcter acadèmic) que van acompanyades cadascuna d'elles de bibliografia específica, de legislació autonòmica i estatal i de jurisprudència constitucional ben seleccionades, i en alguns casos (massa pocs, segurament), dels recursos electrònics principals. Potser s'hi pot trobar a faltar una referència explícita a la jurisprudència del Tribunal de Justícia de la Comunitat Europea i als dictàmens del Consell Consultiu.

Aquestes quinze lliçons es poden agrupar —encara que no s'exterioritzi així— en set blocs materials. Les tres primeres lliçons —brillantment exposades i en algun aspecte de manera prou innovadora— tenen un caràcter introductori a la nova forma d'organització

de l'Estat en què Catalunya com a nacionalitat es constitueix en comunitat autònoma (els antecedents històrics de l'autonomia, la Comunitat Autònoma de Catalunya en la Constitució del 1978 i els elements definidors de l'autonomia de Catalunya). Un cop exposat aquest marc general, la lliçó IV es dedica a l'estudi de les fonts del dret a Catalunya, en el que esdevé un model de capacitat de síntesi. En el tercer bloc (lliçons V a VIII), es tracten les competències assumides per la Generalitat; considero que és una de les parts més destacables de l'obra perquè no només exposa les principals nocions teòriques en relació amb les competències (concepte, títols i règims competencials, sistema de repartiment i conflictes) sinó que, a més, entra a examinar amb cert detall els títols competencials més rellevants que corresponen a la Generalitat i analitza, encara, les principals línies d'actuació de la Generalitat en cada àmbit concret. Remarco, doncs, la importància de poder disposar per primera vegada d'una visió de conjunt, pràctica i sintètica, de les competències concretes que ha assumit la Generalitat i —encara que sigui només a nivell d'esborrany— de l'exercici real que s'ha fet d'aquestes competències en vint anys d'autonomia. Després d'aquest tercer bloc sobre aspectes competencials, la lliçó IX es dedica a les finances de la Generalitat: s'estudien els principis constitucionals sobre el finançament autonòmic, els preceptes de l'Estatut d'autonomia de Catalunya i la Llei orgànica de finançament de les comunitats autònomes, i els recursos de la Generalitat sense oblidar els fons europeus ni el finançament de la sanitat i els serveis socials. No obstant això, per tal de poder visualitzar sinòpticament la capacitat econòmica de la Generalitat, en l'apartat en què es dona compte de l'e-

volució del sistema de finançament potser hauria estat útil deixar constància de les xifres globals dels pressupostos anuals de l'Administració de la Generalitat (que inicialment comptava amb 1.500 funcionaris i 1.600 milions de pressupost i l'any 2000 estava formada per uns 120.000 empleats, gestionava uns 2 bilions de pressupost i tenia un deute d'1,5 bilions). Els aspectes orgànics de l'autogovern català s'analitzen en un cinquè bloc format per les lliçons X a XIII, en què s'estudien —amb sòlida concisió— el Parlament, el president de la Generalitat (que inclou un apartat en relació amb la delegació de funcions executives actualitzat fins al Decret 12/2001, de 17 de gener), el Govern, les denominades institucions de rellevància estatutària (Consell Consultiu, Síndic de Greuges i la Sindicatura de Comptes) i l'organització i el règim jurídic de l'Administració de la Generalitat. El sisè i penúltim bloc material el constitueix la lliçó XIV, on s'estudia l'organització territorial de Catalunya (marc constitucional i estatutari, les competències de la Generalitat sobre el règim local, i els elements que integren l'organització local i territorial: el municipi, l'àrea metropolitana de Barcelona, la província i la comarca, amb una referència específica al règim especial de la Vall d'Aran). Clou l'obra una altra de les parts que em sembla més destacable (lliçó XV), la que exposa les relacions orgàniques de la Generalitat amb l'Estat espanyol i amb la Unió Europea, i assenyalava l'acció exterior de la Generalitat deixant constància de les seves possibilitats de projecció internacional.

Pel que fa als autors, són tots professors de dret constitucional procedents de diferents universitats catalanes, alguns dels quals són o han estat, també, lletrats del Parlament de Catalunya o

del Tribunal Constitucional. De la Universitat Autònoma de Barcelona, hi han participat Mercè Barceló, Enric Fossas, Imma Folchi i Pere Sol; de la Universitat de Barcelona, Joan Vintó; de la Universitat de Girona, Xavier Arbós, i de la Universitat Rovira i Virgili, de Tarragona, Jaume Vernet. Dels coordinadors de l'obra, que són també autors de pràcticament la meitat dels capítols, cal destacar-ne —valgui la redundància— l'eficàcia feina de coordinació, per evitar reiteracions i contradiccions i donar homogeneïtat al resultat final. Tanmateix, no tots els capítols assolixen el mateix nivell de profunditat i de claredat expositiva; en la presentació, els coordinadors deixen constància que la redacció i el contingut de cada lliçó és responsabilitat última de cada autor, i per això se n'especifica l'autoria.

Finalment, vull exhortar els autors i

els editors que no deixin d'actualitzar periòdicament aquesta gran obra perquè més enllà dels conceptes i les teories fonamentals que sintetitza —més o menys perdurables com tots els de les ciències socials— ens aporta una anàlisi de les qüestions més recents i una gran informació pràctica que no és freqüent en obres de caràcter general, i que és sens dubte un dels seus valors remarcables. En definitiva, *Dret públic de Catalunya* esdevé una obra d'indubtable interès per a qualsevol jurista, recomanable no només dins de l'àmbit estrictament universitari, sinó també per a tot aquell que necessiti una formació sòlida per accedir als càrrecs públics de Catalunya, i és, com deia al començament, un manual excel·lent que efectivament enriqueix el nostre patrimoni comú.

Marcel Mateu

Fernández Torres, Juan Ramón, *Las expropiaciones urbanísticas*, Elcano (Navarra), Aranzadi Editorial, 2001, 376 pàg.

L'editorial Aranzadi torna a demostrar la seva contribució eficaç i valuosa a la difusió de treballs jurídics de qualitat i interès indubtables, com és ara el del professor Juan Ramón Fernández Torres sobre *Las expropiaciones urbanísticas*, que és objecte d'aquesta recensió.

Es tracta de la primera monografia sobre les expropiacions urbanístiques després de la Llei 6/1998, de 13 d'abril, sobre règim del sòl i valoracions (en endavant, LRSV); la Llei 38/1999, de 5 de novembre, d'ordenació de l'edificació (en endavant, LOE), i la diversa normativa autonòmica sobre urbanisme. L'obra plasma un estudi complet, sistemàtic i rigorós d'aquesta figura, analitzant exhaustivament la doctrina i la

jurisprudència existent sobre la problemàtica que genera, i ho fa amb una gran claredat expositiva, que incrementa l'atenció del lector.

Al llarg de quinze capítols, l'autor fa una anàlisi completa de les expropiacions urbanístiques a partir de les modificacions substantives que han experimentat en el pla legislatiu durant els darrers anys.

En aquest sentit, les expropiacions urbanístiques, actualment més especials que mai, són estudiades partint de la interpretació de la distribució competencial en matèria d'urbanisme entre l'Estat i les comunitats autònomes que el Tribunal Constitucional ha postulat després de la Sentència 61/1997, de 20 de

març. Sobre aquest punt, el professor Fernández Torres recull sintèticament la postura de l'alt Tribunal entorn de la definició legal de la *causa expropriandi*, l'establiment de les garanties expropiatòries, la publicitat registral i el sistema de valoracions del sòl, com també sobre el concepte i la naturalesa de l'expropiació per incompliment de la funció social de la propietat, de manera que aquesta revisió del repartiment competencial en matèria expropiatòria ha portat a una reconfiguració substancial del règim jurídic de les expropiacions urbanístiques, que tenen la seva regulació de mínims a la LRSV, que és completada amb la legislació urbanística de les comunitats autònomes. El professor Fernández Torres es refereix detalladament a totes dues legislacions, amb una exposició completíssima quan aborda la nova ordenació de les expropiacions urbanístiques, a partir del capítol tercer.

Parteix d'un concepte ampli de les expropiacions i les configura com aquelles operacions destinades a l'acompliment d'alguna de les finalitats que pretén el dret urbanístic, sobre la base de la dicció literal de l'article 34 LRSV; analitza totes i cadascuna de les diverses funcions de l'institut expropiatori en l'àmbit urbanístic i ressalta el protagonisme indubtable que actualment la legislació autonòmica té sobre la matèria, que és objecte d'un comentari detallat en analitzar cada una de les funcions esmentades.

Al capítol quart s'aborda la legitimitat de les expropiacions urbanístiques i en aquest sentit es fa referència a l'eficàcia legitimadora tant dels plans d'ordenació urbana com dels instruments de delimitació d'àmbits de gestió que s'han de desenvolupar per l'expropiació. Aquesta anàlisi és acompanyada d'una selecció acurada de jurisprudència de gran utilitat.

La manera d'exercir la potestat expropiatòria s'examina al capítol cinquè. L'autor hi estudia les especificitats que es donen en les expropiacions per raó de l'urbanisme i adverteix que aquestes han relegat l'aplicació del règim general de l'expropiació forçosa a un segon pla. Concretament, en aquest capítol es fa referència, en primer lloc, a la declaració d'utilitat pública o d'interès social i s'indica que no és necessari fer-ne una declaració formal i individualitzada perquè es troba implícita als plans urbanístics.

En segon lloc, analitza l'objecte de les expropiacions urbanístiques i destaca que es determina tenint en compte diversos criteris, de manera que «*en los planes o proyectos se estimarán comprendidos, para los efectos expropiatorios, además de las superficies que hubieren de ser materialmente ocupadas por las obras previstas, todas las que fueren necesarias para asegurar el pleno valor y rendimiento de aquéllas*»; d'aquí ve que es considerin superfícies expropiables no tan sols els terrenys necessaris per a l'execució de les determinacions del planejament (vials, temples, mercats, parcs, jardins, etc.), sinó també les zones laterals d'influència i, fins i tot, els sectors complets que aquest assenyala.

Finalment, amb relació al procediment expropiatori en les expropiacions per raons urbanístiques, es destaca que la relació de propietaris i la descripció dels béns i els drets afectats constitueix un requisit imprescindible per a la validesa del procediment, com estableixen tant els articles 135.1 del Text refós de la Llei del sòl (TRLRHL) de 1976 i 199.1 del Reglament de gestió urbanística (RGU) com les diverses normes autonòmiques sobre urbanisme (article 132.3 de la Llei aragonesa 5/1998; article 124.1 del Decret llei 1/2000 de les Canàries; articles 2.2 i 3 de la Llei càntabra 4/1992; arti-

cle 92.1 de la Llei 5/1999 de Castella i Lleó, etc.).

Després de fer aquestes consideracions generals, al capítol sisè tracta de manera individualitzada el procediment de determinació del preu just i destaca que hi ha una dualitat de procediment a l'hora de fixar-lo, que reflecteix l'article 36 LRSV quan diu «[...] *mediante expediente individualizado o por el procedimiento de tasación conjunta*», que ara no està circumscrita a les expropiacions urbanístiques (però sí amb l'article 218, ja derogat, del TRLS de 1992), sinó que és extensiva a qualsevol tipus d'expropiació, que l'Administració actuant elegirà motivadament. L'autor estudia amb atenció els dos procediments, n'analitza una profusa jurisprudència i destina tot el capítol onzè a l'aprovació i als efectes del procediment de taxació conjunta. També aborda amb profunditat una figura que cada vegada s'utilitza més actualment: els convenis expropiatoris i la problemàtica que pot generar posar-los en pràctica.

A la part central de l'obra, el professor Juan Ramón Fernández Torres analitza el règim de les valoracions urbanístiques. Dedicava els capítols setè, vuitè i novè a aquest tema cabdal i controvertit. Primer presenta l'evolució del dret urbanístic en la determinació dels diferents sistemes de valoració i després se centra en els nous patrons que disposa la LRSV en matèria de fixació dels preus justos en les expropiacions urbanístiques, on destaca la competència estatal sobre el sistema de valoracions i la unificació del règim de taxació del sòl de la LRSV, com també les especialitats autonòmiques. També s'hi examinen altres qüestions, com ara els mètodes de valoració segons les distintes classes de sòl, l'anàlisi de la influència del temps en aplicació del sistema de valoracions i el règim de

valoració dels béns i els drets (plantacions, sembrats, obres, indemnitzacions de l'arrendament, concessions administratives i drets reals sobre immobles).

El capítol desè es dedica al pagament del preu just i s'hi estudien tant el que es verifica amb diners com el que pot efectuar-se «mitjançant l'adjudicació de terrenys de valor equivalent» (article 37 LRSV); en aquest darrer supòsit, es requereix el consentiment previ del propietari expropiat i pot operar «en totes les expropiacions», amb la qual cosa es ratifica la universalització d'aquesta tècnica de pagament en espècie, que amb la nova regulació presenta matisos diferents. El professor Fernández Torres conclou el capítol exposant el premi d'afecció, que també és aplicable a les expropiacions urbanístiques, el dret a percebre interessos de demora i la retaxació.

Les pàgines següents tracten dels actes amb què conclou el procediment expropiatori: l'ocupació de les finques expropiades, la seva inscripció subsegüent al registre de la propietat i l'adquisició dels béns o els drets expropiats lliures de càrregues, que s'estudien tenint molt present la varietat de situacions que es poden plantejar a la pràctica (capítol dotzè).

Finalment, l'autor indaga també en la regulació de l'alliberament, que actualment es troba a la normativa urbanística de les comunitats autònomes, la qual és excessivament parca, fet que redunda en benefici de l'Administració expropiant, la qual pot actuar més amb més llibertat, com assenyala el professor Juan Ramón Fernández Torres en la seva anàlisi.

El llibre es clou amb els capítols catorzè i quinzè, que estan dedicats a l'última garantia que exigeix l'ordenament jurídic en benefici del propietari expropiat després d'acabar tota operació expropiatòria. Es tracta del dret de reversió en seu urbanística (article 40 de la LRSV).

Després de fer aquest breu repàs del llibre que es presenta, val la pena destacar també el contingut de les últimes pàgines, que recullen una bibliografia completa i un índex molt útil de les disposicions citades.

En definitiva, és una obra important per l'interès del tema que tracta, el qual per primera vegada és objecte d'una mo-

nografia. A més, l'autor ens n'ofereix un tractament en el qual s'evidencien novament els seus dots d'investigador. Per tant, ens hem de felicitar per aquest treball, el qual, sense dubte, enriqueix la bibliografia espanyola de dret administratiu.

Belén Noguera

Casares Marcos, Anabelén: *La historia de las cajas de ahorros: origen y evolución histórica*, Secretariat de Publicacions, Universitat de Lleó, 2000, 190 pàg.

L'estudi de la gènesi i l'evolució històrica d'institucions assentades en l'ordenament jurídic vigent i en la realitat social contemporània constitueix una tasca formativa important per a qualsevol investigador. També contribueix a esclarir les causes que van motivar la creació d'institucions que tenen poc o res a veure amb els seus orígens. Malgrat això, en moltes ocasions els estudis històrics no obtenen, en l'àmbit jurídic, el reconeixement que mereixen.

No ha passat així amb la rigorosa tasca que ha fet Anabelén Casares Marcos en el llibre *La historia de las cajas de ahorros: origen y evolución histórica*, del qual aquí es dona notícia. L'obtenció en 1999 del Premi Mariano Rodríguez per a joves investigadores de la Fundació Carolina Rodríguez, en l'àrea de Ciències Socials i Humanitats, comporta aquest merescut reconeixement per a l'autora i el seu treball de recerca. Avala, al seu torn, la solidesa de l'estudi, una aportació doctrinal nova i valuosa sobre les caixes d'estalvi.

Un model diferent de relacions Estat-societat, de la societat mateix, va propiciar el naixement en 1838 de la primera caixa: la Caixa d'Estalvis de Madrid. Però no s'inicia en aquesta data el recor-

regut històric d'Anabelén Casares. Els antecedents glossats, de caràcter social, polític i institucional, ens remunten segles enrere, fins a les primeres institucions benèfiques i creditícies d'Espanya, aquelles que tenen com a denominador comú «*el préstamo pignorativo a un interés mínimo de carácter piadoso o caritativo*» i, entre d'altres, els monts de pietat. Tal com assenyala l'autora, són dos els corrents que incideixen en el naixement de les caixes d'estalvi espanyoles en el segle XIX. La primera, l'autòctona, «*está representada por una serie de instituciones de crédito en metálico o en especie que constituyen, en determinados casos, auténticos montes de piedad*». La segona, la italiana, «*viene constituida por los montes de piedad stricto sensu nacidos en Italia en el siglo XV*». L'estudi separat d'aquests corrents estructura el capítol primer de la monografia aquí ressenyada.

Las arques d'almoïna fundades a Espanya pel *buen conde* d'Haro el 1431, reconegudes per la butlla atorgada el mateix any pel Papa Eugeni IV, van ser capdavanteres a Europa, i el seu funcionament semblant al dels monts de pietat italians creats trenta anys més tard a Perugia. S'afirma així la primàcia espanyola en la creació dels monts de pietat. Les

arques de misericòrdia i els *pósitos*, instituts locals i rurals de crèdit agrícola, si bé amb orígens molt diversos, també es compten entre els antecedents institucionals de les primeres caixes d'estalvi espanyoles. També cal esmentar obligatòriament les mutualitats (*montepíos*), entitats de prevenció social que asseguren els riscos de la vida i que s'estenen principalment durant el segle XVIII, els quals es van anar diferenciant progressivament dels monts de pietat.

L'autora dedica una atenció especial als *pósitos*, institució d'origen privat per afrontar la precarietat que planava sobre els camperols espanyols durant l'Edat Mitjana. Són els antecedents més directes i immediats dels monts de pietat i, per la seva transcendència socioeconòmica, es mantenen vigents fins al segle XIX, amb una regulació detallada durant el regnat de Felip II. En el sector creditici espanyol, els *pósitos* es presenten inicialment, fins a la darrerria del segle XVI, com a fundacions benèfiques d'abastament de pa als pobles durant els mesos escassos de l'any i, fins i tot, a captaires, caminants i pelegrins. Són institucions privades que neixen «*para la gestión y administración de unas cantidades que, en virtud de la doctrina moral cristiana imperante, irán destinadas a la satisfacción de la virtud de la caridad*». Els segles XVII a XIX marquen una nova etapa per a aquests establiments, ja que sumen a les seves funcions inicials el seu caràcter de monts de pietat. Els *pósitos* esdevenen autèntiques entitats de crèdit agrari en espècie, sense que perdin el seu caràcter benèfic i, amb això, constitueixen un instrument eficaç per a la lluita contra la usura. Tanmateix, els seus beneficis patents provoquen una major intervenció pública, amb la qual cosa es crea la primera distinció entre *pósitos* pietosos o particulars i *pósitos* reials o de caràcter

públic. L'evolució històrica dels *pósitos* denota una confusió normativa constant, principalment pel que fa a l'administració i l'organització d'aquest institut creditici autòcton. Aquesta confusió no cessarà fins a la promulgació de la Llei de *pósitos* de 1877 i, després, de la Llei de 23 de gener de 1906, de reorganització i protectorat dels *pósitos*, derogada actualment per la disposició addicional dotzena de la Llei 49/1998, de 30 de desembre, de Pressupostos de l'Estat per a 1999.

L'experiència italiana és fonamental per desxifrar els orígens del Mont de Pietat de Madrid de 1718. La seva organització, funcionament i estatuts són tributaris del Mont de Pietat de Roma, ideat i impulsat per l'orde franciscana en el segle XV, amb l'objectiu de combatre i eradicar la usura. La singularitat de la seva naturalesa, «*a medio camino entre instituciones de carácter bancario y entidades religiosas de perfil caritativo*», propicia la seva supervivència i l'èxit de la institució a Itàlia aviat s'expandeix arreu d'Europa. Arriben a Espanya com els fonaments fundacionals sobre els quals s'erigeixen les primeres caixes d'estalvi, si bé els monts de pietat com a instituts similars als italians no apareixen fins al segle XVIII. El Reial i Sacre Mont de Pietat de Madrid es considera la primera entitat de crèdit en metàl·lic, en sentit estricte, existent a Espanya. Constitueix «el punt de partida» de les caixes d'estalvi en el segle XIX. Al seu fundador, Francisco Piquer y Rudilla, es deu la propagació per la nostra geografia de les virtuts d'aquest institut creditici, entre d'altres, l'absència de qualsevol interès en els préstecs concedits. Durant el segle XVIII es creen a diferents ciutats, com ara Múrcia, Salamanca, Saragossa i Granada, monts de pietat amb una estructura idèntica. Són d'iniciativa privada, reli-

giosa més concretament, i també és idèntic el seu objectiu últim: la lluita contra la usura. No obstant això, la demanda creixent de préstecs, a causa de l'èxit de la institució, aviat implica l'entrada de dipòsits com a recursos addicionals de finançament dels monts de pietat; amb això neix l'activitat que identifica les caixes d'estalvi. La seva aparició durant el segle XIX es presenta, en paraules de l'autora, «*como una consecuencia lógica al devenir histórico, jurídico y económico de los montes*».

A partir del segon terç del segle XIX, els monts de pietat espanyols experimenten un canvi important en la seva concepció. Perden part de la seva independència com a establiments benèfics i integren les respectives caixes d'estalvi, de les quals propicien el naixement. La finalitat d'ambdues institucions, però, difereix en essència, ja que els monts de pietat pretenen la concessió de préstecs benèfics i socials i les caixes d'estalvi fomenten l'estalvi. La seva vinculació tindrà lloc finalment per l'escassa confiança popular en el crèdit del sector públic i per la necessitat dels monts de pietat de trobar vies de finançament. Durant el segle XX les caixes d'estalvi reclamen la importància que els correspon, i la íntima unió entre monts i caixes s'anirà diluint a conseqüència del desenvolupament superior de les caixes, que es transformen en un centre fonamental del sistema financer espanyol. Els monts de pietat es converteixen definitivament en obra social de les caixes d'estalvi a partir de l'Estatut de l'estalvi de 14 de maig de 1933.

Els orígens i l'evolució posterior de les caixes d'estalvi espanyoles són objecte d'un estudi més detallat per Anabelén Casares en el capítol segon del llibre aquí ressenyat. La filosofia de l'estalvi a Espanya i la seva propagació mereixen

una atenció especial per part de l'autora. Aquesta ideologia precedeix la creació de les caixes, l'aparició de les quals pateix un accentuat retard cronològic en comparació amb altres països europeus. La situació política, social i econòmica que travessa Espanya al començament del segle XIX és la causa principal d'aquesta dilació. Les funcions que a altres països europeus exerceixen les caixes d'estalvi, a Espanya les presten els monts de pietat. En l'evolució de les caixes d'estalvi espanyoles es poden distingir clarament tres etapes. En la primera, que abastaria des dels orígens en 1838, amb la creació de la primera Caixa d'Estalvis de Madrid, fins a 1880, les caixes es caracteritzen com a institucions de caràcter benèfic. La seva activitat se centra en l'àmbit d'allò benèfic, moral o filantròpic, més que no pas en les actuacions de contingut econòmic i financer. La seva finalitat essencial és el foment de l'estalvi, tasca de caràcter educatiu, enfront de la tasca de caràcter benèfic i assistencial dels monts de pietat. A causa de les seves finalitats i l'origen privat, se'ls aplica la normativa sobre establiments particulars de beneficència. Però el Reial decret de 29 de juny de 1853 comporta una alteració important de la posició que havien mantingut fins a aquell moment els poders públics respecte a les caixes d'estalvi. El Reial decret, amb un esperit intervencionista clar, estableix una regulació unitària i uniforme de les caixes, que passen a ser de naturalesa pública, més concretament establiments municipals de beneficència. L'autora sosté que aquest Reial decret «*es el comienzo de una dura pugna entre los poderes públicos, de una parte, tendentes a la regulación uniforme de las cajas y a la vinculación de sus fondos con objetivos de política económica del Gobierno, y las cajas de ahorros, de otra, en*

defensa de su autonomia estatutaria e independència operativa». Aquesta pugna es manté fins a la Llei de 29 de juny de 1880, primera norma que regula amb rang de llei el particularisme inherent a aquestes institucions. La Llei consagra la independència de les caixes d'estalvi respecte als monts de pietat i en reconeix el particularisme en la seva regulació estatutària. Retorna a les caixes el seu caràcter privat i s'accentua encara més la seva consideració com a institucions de beneficència, tot i que se les sotmet a un règim de protectorat del Govern.

La introducció de la idea social en les caixes d'estalvi delimita una segona etapa en la seva evolució. En els últims anys del segle XIX aquestes institucions es configuren com a entitats socials, consideració que cristal·litza amb la creació de l'Institut Nacional de Previsió en 1908 i, posteriorment, en els anys vint, amb el naixement de les caixes de previsió social, entitats col·laboradores de l'Institut Nacional de Previsió per a la gestió del Règim obligatori de retir obrer. Al llarg dels anys posteriors s'expandeixen significativament. En l'evolució jurídica de les caixes durant aquesta etapa ressalten els reials decrets llei de 9 d'abril de 1926 i de 21 de novembre de 1929. Tots dos estableixen un règim intens d'intervenció pública que es caracteritza, sobretot, per la vinculació de

les caixes al Ministeri de Treball, Comerç i Indústria, per la creació d'un registre de societats i entitats de crèdit dins aquest departament i, finalment, per la inspecció i la vigilància governativa de les entitats inscrites. Aquesta etapa culmina amb el moviment associatiu de les caixes d'estalvi i la constitució de la Confederació Espanyola de Caixes d'Estalvi en 1927. La tercera i última etapa que descriu l'autora se cenyeix al règim de la nova concepció financera d'aquestes institucions establert pel Decret de 14 de març de 1933, pel qual s'aprova l'Estatut per a les caixes generals d'estalvi popular. És precisament el desenvolupament financer i creditici d'aquestes entitats el que caracteritza la seva expansió durant la segona meitat del segle XX. Deixen enrere la seva identificació amb els instituts de beneficència per equiparar-se progressivament, en els anys setanta —i, en termes de l'autora—, «*con su gran competidora, la Banca privada*».

Aquesta és una breu síntesi de les principals aportacions de la investigació històrica d'Anabelén Casares Marcos al voltant de les caixes d'estalvi. Cal subratllar no sols el rigor de la tasca realitzada, sinó també la narració clara i fluida dels esdeveniments històrics i jurídics que s'hi relacionen.

Dolors Canals